

REYLE TEFSİRİ YASAKLAYAN RİVAYET BAĞLAMINDA REY-TEFSİR İLİŞKİSİ

Enes BÜYÜK*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 21 Mayıs 2019, **Kabul Tarihi:** 27 Eylül 2019, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2019, **Atf:** Büyük, Enes. "Reyle Tefsiri Yasaklayan Rivayet Bağlamında Rey-Tefsir İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019): 643-671.

<https://doi.org/10.33415/daad.568532>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 21 May 2019, **Accepted:** 27 September 2019, **Published:** 30 September 2019, **Cite as:** Büyük, Enes. "The Relationship Between Reasoning and Tafsir In the Context of The Narrative That Forbids Tafsir By Reasoning". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 19/2 (September 2019): 643-671.

<https://doi.org/10.33415/daad.568532>

Öz

Başta tefsir literatürü olmak üzere çeşitli kaynaklarda Kur'an'ın reyle tefsir edilmesinin yasaklandığı bir rivayete yer verilir. "Kim kendi reyyle Kur'an'ı tefsir ederse ateşteki yerine hazırlansın!" anlamındaki bu rivayet Hz. Peygamber'e dayanır. Rivayette ne kastedildiğine dair erken dönemlerden itibaren farklı görüş ve yaklaşımların sergilendiği görülür. Yaklaşımların biri, rivayetin geçerliliğini reddeder. Bir diğeri rivayette tefsirin sadece seleften gelen haberlerle yapılması gerektiğini varsayar. Bunlara karşı hâkim yaklaşım ise rivayette, sadece özel bir tefsir çeşidinin yasaklandığı, ancak geçerli şartlara dayalı yapılan tefsirlerin caiz olduğu yönündedir. Onlara göre bu rivayette daha ziyade gerekli delillere ve ilimlere dayanmadan kişinin salt kendi aklına ya da mezhebinin fasit kabullerine dayanarak tefsir yapması yasaklanmıştır. Her üç yaklaşım da çeşitli rivayetlere, âyetlere ve akla dayalı deliller ileri sürer. Biz bu makalede özel olarak üçüncü yaklaşımı benimseyenlerin mezkûr rivayeti nasıl açıkladıklarını, bu süreçte hangi delillere dayandıklarını, diğerlerinin delillerini nasıl değerlendirdiklerini araştıracaktır. Buna ilaveten onların yaklaşımlarının içerdiği bazı sorunlara dikkat çekip bunları değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Reyle Tefsir, Hz. Peygamber, Rivayet.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, enesby_55@outlook.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-9619-9450>

The Relationship Between Reasoning and Tafsir In the Context of The Narrative That Forbids Tafsir By Reasoning

Abstract

A narrative that forbids tafsir based on reasoning is included in the various sources, notably tafsir literature. This narrative which has the meaning of “Whoever commentates on the Qur’an based on his own reasoning then let him get ready his place in the fire” is attributed to the Prophet. It is seen that different approaches and views related to what is intended in this narrative are arised from early periods. One of the approaches rejects the validity of the narrative. Another approach supposes that tafsir should be based on the reports narrated by the predecessor. However, prevailing opinion is about that only a special type of tafsir is banned, but tafsir based on valid conditions is permitted. According to them, tafsir based on one's own reasoning or corrupted ideas of his sect without relying on necessary proofs and sciences is banned in the narrative. All three approaches asserts credentials from verses, narrations and reason. In the paper we will specially research how those who had accepted the third approach explained the narrative, on which proofs they grounded their ideas in this process and how they evaluated the credentials of others. Additionally we will draw attention to some problems included by his approaches and evaluate them.

Keywords: Tafsir, Qur’an, Tafsir by Reasoning, The Prophet, Narrative.

Giriş

Kur’an-ı Kerîm Hz. Peygamber’e vahyedildiği andan itibaren öncelikle ona inanan ilk muhatapların düşünce dünyalarını, hayata bakışlarını ve yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. İlk nesli takip eden sonraki kuşaklar da onun ihtiva ettiği emirlere ve yasaklara uyarak doğru yolda istikamet üzere olmaya, onun ışığı doğrultusunda karanlıklardan aydınlığa çıkmaya çabalamışlardır. Sonraki nesillerin bu uğraşısı hiç şüphesiz yaşamları boyunca devam edecektir. Kur’an’ın Müslüman hayatını aydınlatabilmesi evvel emirde onun kasd-ı ilâhiye uygun bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Bu sebeple nüzûl süreci nihayete erdiği andan itibaren Müslümanların, Kur’an’ın tefsiriyle canlı bir şekilde meşgul oldukları bilinmektedir. Ancak onun doğru anlaşılması ve hayatın bu doğrultuda inşa edilebilmesi de tefsir faaliyetinin doğru bir sürece tabi tutulmasına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle İslâmî bir hayat biçimi oluşturmak için gerekli olan doğru anlamın elde edilmesi uygun bir tefsir faaliyetini ön görür. Tefsir nasıl yapılmalıdır?

Bu sorunun cevaplarından biri olarak erken dönemlerden itibaren başta tefsir olmak üzere İslâmî ilimlerin literatüründe bazı rivayetler nakledilmekte ve bu rivayetler bağlamında çeşitli tavırlar sergilenip yorumlar üretilmektedir. Bu rivayetlerin içerisinde ön plana çıkanı, reyle tefsiri yasaklayıcı bir içeriğe sahip olan ve Hz.

Peygamber'e nispet edilen bir haberdir. Ulema, bu haberde zikri geçen rey tefsiriyle ne kastedildiğini sorgulamış ve buna cevap sadedinde bazı açıklamalar yapmışlardır. Zira bu rivayet bir yandan tefsirin meşruiyetine, diğer yandan da ne tür bir zeminde gerçekleştirilmesi gerektiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Çalışmamızda araştırmaya konu edinilecek olan husus da ulemanın bu rivayetle ilgili sergilediği tavır ve yaptığı açıklamalar ile bunların içerdiği bazı sorunlar olacaktır. Rivayete ne tür açıklamalar getirilmiştir? Bu açıklamaların içerdiği ortak noktalar nelerdir? Rivayet niçin yorumlanmış ve onu yorumlamaya sebep olan hangi gerekçelerden bahsedilmiştir? Mezkûr rivayet bağlamında aktarılan diğer haberler nasıl anlaşılmalı ve yasaklanan rey tefsirlerine hangi tür tefsirler dahil edilmiştir? Meseleler ele alınırken sergilenen yaklaşımlar ne tür sorunlar içermektedir? Bu soruların cevaplarını, temelde tefsir ve hadis literatürünü dikkate alarak deskriptif bir yöntemle ortaya koyup, daha sonra değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmanın konusunu oluşturan rivayete benzer haberler şii tefsir literatüründe de önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle İmamiyye Şîası'na ait kaynaklarda benzer içeriklere sahip, İmamlara da nispet edilen çeşitli haberler bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kaynaklarda reyle tefsir meselesi imamet teorisiyle ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.¹ Haliyle birçok rivayetin bulunması ve meselelerin imamet teorisiyle de ilişkili olması çok yönlü bir araştırmayı gerektireceğinden çalışmanın sınırlarını bir hayli zorlayacaktır. Bu sebeple İmâmiyye Şîası'na ait literatürü, bu literatürdeki tartışmaları ve yaklaşımları araştırmanın kapsamı dışında tutmak uygun olacaktır.

Araştıracığımız konuya dair makale düzeyinde doğrudan ilgili iki çalışma tespit ettik. Bunlardan biri Kadir Gürler tarafından kaleme alınan "Kur'an'ın Re'y ile Tefsirini Yasaklayan Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım" adlı makaledir.² Makalede, hakkında yapılan yorumları ele alacağımız rivayetin sadece isnadları ve metni incelenmiş, cerh-tadîl değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ancak rivayetin özellikle tefsir geleneğinde nasıl anlaşılıp yorumlandığı hususu ise makalenin kapsamına dahil edilmemiştir. Diğer bir çalışma da

¹ Bk. es-Seyyid Hâşim el-Bahrâni, *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'an*, thk. Heyet (Beyrut: Müessesetü'l-'Alemlî, 2006), 1: 38-48.

² Kadir Gürler, "Kur'an'ın Re'y ile Tefsirini Yasaklayan Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004): 17-46.

Müsait b. Süleyman et-Tayyâr'ın "et-Tefsir bi'r-rey, mefhûmuh, hükmüh, envâ'uh I-II" başlıklı iki seriden oluşan makalesidir. Bu çalışmada ise reyle tefsirin yasaklandığı rivayet ve onun etrafında gelişen yorumlar merkeze alınmamaktadır. Mâverdî (ö. 450/1058), Gazzâlî (ö. 505/1111), Alâeddin es-Semerkindî (ö. 539/1144) ve Necmeddin en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) eserleri ile müellifi meçhul *Kitabu'l-mebânî* tefsirinin mukaddimesi gibi konuya dair önemli tartışmalar ve değerlendirmeler içeren kaynaklar göz ardı edilmektedir. Bu sebeple erken dönemde mezkûr hadisi ve bazı deliller ileri sürerek reyle tefsirin mutlak olarak yasaklandığını savunan bir grubun bulunduğu ve bunların da daha ziyade Râfizîler ile Haşvîler olduğu tespit edilememektedir. Rivayette geçen reyle tefsirin nasıl anlaşıldığına dair özellikle Semerkandî'nin şerhinin mukaddimesindeki farklı yorumlar da hesaba katılmamaktadır. Ayrıca yasaklanan reye dair Mutezile örnek verilmekte ve reyle tefsirden sakınmak için gerekli görülen ilimleri Mutezilenin de şart koşup koşmadığı sorgulanmamaktadır. Haliyle, eğer bu ilimleri onlar da gerekli görüyorsa onların yorumları neden yasaklanan reyle tefsir kategorisinde görülmektedir, bu ilimler yasaklanan reyden korunmak için yeterli midir, bu ilimler içinde zikredilen örneğin Kelam ilmi Mu'tezile ve Eşarîler için aynı sonuçlara mı sahiptir, gibi birtakım sorular dikkate alınarak konu daha geniş düzeyde ele alınmamaktadır.³

646 | db

Konuya dolaylı olarak temas eden bazı araştırmalar da mevcuttur.⁴ Bu araştırmalarda konunun incelendiği yönlere ilave olarak makalede biz şu hususları inceleyeceğiz: Zahiren reyle tefsirin yasaklandığı anlaşılan rivayetteki "reyle tefsir" kavramını ulema nasıl yorumlamıştır, rivayet karşısında kaç tür tavır ortaya çıkmıştır, tefsiri salt nakle indirgeyenler ve mutlak olarak yasaklayanlar kimlerdir, yasaklanan reyle tefsirden sakınmak için bilinmesi gereken deliller/ilimler nelerdir? Bu meseleler çerçevesinde ileri sürülen yaklaşımların içerdiği sorunlara dikkat çekeceğiz. Örneğin mezmûm ve mahmûd rey tefsiri ayrımının ne kadar sağlam bir zemine dayalı olup olmadığını sorgulayacağız. Bir tefsiri, mezmûm rey tefsiri ka-

³ Bk. Müsait b. Süleyman et-Tayyâr, "et-Tefsir bi'r-re'y, mefhûmuh, hükmüh, envâ'uh I-II", *Mecelletü'l-beyân* sy. 126, 127 (1419): 18-27, 20-29.

⁴ Bazıları için bk. Harris Birkeland, "Old Muslim Opposition Against Interpretation of The Koran", *The Qur'an: Formative Interpretation*, ed. Andrew Rippin (Aldershot: Ashgate, 1999), 46-53, vd; Orhan Karmış, *Tefsir İliminde Te'vîlin Yeri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1975), 85-94; Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsîrinin Kaynakları* (Ankara: Kayihan Yayınları, 1990), 127-137; Mevlüt Erten, *İslam tefsir Geleneğinde Öznellik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 130-139.

tegorisinden çıkardığı düşünülen ilimlerin mahiyeti ve kaynakları hakkında bazı hususları değerlendireceğiz.

1. Reyle Tefsiri Yasaklayan Rivayet Karşısındaki Tutumlar

Erken dönemden itibaren özellikle tefsir kaynaklarına bakıldığında müfessirlerin reyle tefsir konusunda bir rivayeti merkeze aldıkları görülmektedir. Rivayet şöyledir: “من فسر القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار/Kim Kur’an’ı kendi reyile tefsir ederse, ateşteki yerine hazırlansın!” Rivayetin diğer bir versiyonu ise “من قال في القرآن بغير علم فليتبوأ مقعده من النار/Kim Kur’an hakkında bilgisizce konuşursa ateşteki yerine hazırlansın!” şeklindedir.⁵ Bu rivayet bağlamındaki tartışmalar ve ileri sürülen görüşler incelendiğinde rivayetin nasıl anlaşılacağı meselesinin, erken dönemlerden itibaren müfessirlerin zihinlerini meşgul ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Mâtürîdî (ö. 333/944), mezkûr rivayetin ortaya çıkardığı problemi müfessirlerin tefsire başlamadan önce çözümlemeleri gerektiğini ifade etmektedir.⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayet karşısında üç tür tavır ortaya konulmuştur.

db | 647

Birincisi, Mâtürîdî’nin aktarımına göre rivayetin sıhhatini problemli bularak bazı âlimlerin onu reddetmesidir. Onların gerekçesi şudur: Sahâbe ve tâbiînden oluşan selef âlimlerinin reyle Kur’an’ın manalarını istinbat ettikleri bilinmektedir. Onların zikrettikleri görüşlerin her biri için ne bir merfû hadis ne de ümmetin icmâsı bulunmaktadır. Onların âyetlerden birtakım aslî hükümler çıkarmaları, Kur’an’ı reyle tefsir ettiklerine delil teşkil eder. Mezkûr rivayetin sıhhatini reddedenler, selefın Kur’an’ı reyle tefsir ettiklerine dair ümmetin icmâsının katiyet ifade ettiğini, böylesi kesin bir bilgi karşısında mezkûr rivayetin geçersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁷

⁵ Örneğin bk. Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *Tefsir*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1999), 252; Hüdey b. Muhakkem el-Huvvârî, *Tefsiru Kitabillâhi’l-Azîz*, thk. Belhâc b. Said Şerifi (Beyrut: Dâru’l-garbi’l-İslâmî, 1990), 70; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. İslam Mansur Abdülhumeyd-Ahmed Aşûr İbrahim-Ahmed Ramzan Muhammed (Kahire: Dâru’l-hadis, 2010), 1: 92-94; Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, thk. Fatma Yusuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2004), 1: 1.

⁶ Bu bilgiyi Semerkândî aktarmaktadır. Bk. Alâüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkândî, *Şerhu’t-te’vilât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr. 283, 1b.

⁷ Mâtürîdî’den bu bilgiyi Ömer en-Nesefî ve Semerkândî nakletmektedir. Bk. Ebû Hafs Necmeddin Ömer en-Nesefî, *et-Teysîr fi’t-tefsîr*, thk. Ayşe Hümeysra Aslantürk (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995), 6; Semerkândî, *Şerhu’t-te’vilât*, 1b.

Mâtürîdî, bu rivayeti icmâya dayanarak reddedenlerin kimler olduğunu tasrih etmemektedir. Sonraki kaynaklara bakıldığında ise bazı müfessirler de rivayetin sıhhatine dair kuşkularını dile getirmekte, bazıları ise açıkça reddetmektedir. Örneğin herhangi bir gerekçe belirtmeksizin Mâverdî rivayet için “eğer sahihse” kaydını koymaktadır.⁸ İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) de bu konuda sahih bir rivayetin olmadığını söylemektedir.⁹

İkinci yaklaşım olarak bazıları, mezkûr rivayeti esas alarak tefsir faaliyetini temelde seleften gelen açıklamalara hasretmişlerdir. Onların kimliğine dair detaylı olmasa da kaynaklarda bazı bilgiler verilmektedir. Mâverdî, ilim ve tecrübesi eksik vera' sahibi bazı kimselerin, rivayetin zâhiriyle amel edip ictihatla Kur'an'ın manalarını istinbat etmekten sakındıklarını söylemekte,¹⁰ ancak onların kimliği ve iddiaları hakkında bilgi vermemektedir. Râgıp el-İsfahânî ise tefsir konusunda bazı kimselerin müteşeddid davrandığını belirterek şunları ilave etmektedir: Onlara göre bir kimse âlim ve edib olsa, delillere, fıkha, nahve, haberlere ve rivayetlere son derece vakıf olsa bile Kur'an'ı tefsir etmesi caiz değildir. Kişinin nihai aşamada yapabileceği tek şey; Peygamber'den, sahâbeden ve tâbiinden nakledilenlere başvurmaktır. Bu iddialarına, diğer varyantlarıyla birlikte mezkûr rivayeti delil getirmişlerdir.¹¹

Kitâbü'l-mebânî adlı tefsirin müellifi¹² mukaddimede bazı kimselerin hem Hz. Peygamber'e nispet edilen mezkûr rivayeti hem de Kur'an hakkında konuşmaktan sakındırmaya dair seleften nakledilen haberleri, tefsir yapanlar için bir tan sebebi gördüklerini belirtmektedir. Müellif, bu kişileri iki gruba ayırmakta ve ilk gruba dâhil ettiği kimselerin ismini ya da mezheplerini belirtmese de onları ilimde yetersiz ve cahil olmakla nitelemektedir. İkinci gruptakilerin

⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmî, ts.), 1: 35.

⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. el-Arabî, *Kânûnu't-te'vîl*, thk. Muhammed es-Selmânî (Cidde: Dâru'l-kible, 1986), 659.

¹⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1: 34.

¹¹ Bk. Ebu'l-Kâsım er-Râgıp el-İsfahânî, *Câm'iu't-tefâsîr ma' tefsiri'l-fâtîha ve matâli 'i'l-bakara*, thk. Ahmet Hasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-da've, 1984), 93.

¹² Eserin müellifi kesin olarak bilinmemekte, ancak girişte müellif eseri h. 425'te yazdığını ifade etmektedir. Bk. *Mukaddimetân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, nşr. Arthur Jeffery (Kâhîre: Mektebetü'l-Hancî, 1954), 6.

ise Râfizîler¹³ ile Haşvîler¹⁴ olduğunu ifade etmektedir. Râfizîler din konusundaki bilginin ancak masum imamlardan gelen rivayetlere dayalı olduğunu ileri sürerken, Haşvîler de seleften Kur'an hakkında konuşmaya dair sakındırma içeren rivayetlere itimat etmektedirler. Müellif, onların Kur'an hakkında zâhirî anlam ve rivayetlerle yetinilmesi gerektiğini iddia ettiklerini belirtmektedir.¹⁵ Dikkat edilirse müellifin bahsettiği özellikle ilk gruptakiler, Mâverdî'nin vera' sahibi olup bilgi ve tecrübelerinin eksik olduğunu söylediği kimsele-ri andırmaktadır. Diğerleri ise tefsiri sadece seleften gelen rivayetlere indirgemektedir. Öyleyse tâbiîn döneminden sonra bir grubun, hem Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayeti hem de çoğu tâbiînden olan selef neslinin tefsirden sakındırmayla ilgili açıklamalarını zâhirî ve umumî anlamları üzerine hamlettikleri anlaşılmaktadır. Onlara göre rivayetlerin ifade ettiklerinin ötesinde tefsir faaliyetine girişmek tan sebebidir. Bu grubun esas aldıkları mezkûr rivayetin yanı sıra selef neslinden gelen haberlerin keyfiyeti ve selef âlimlerinin kimler olduğu meselesine ilerleyen başlıklarda tekrar döneceğiz.

Üçüncü yaklaşımı benimseyen âlimler ise Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetin sahih olduğunu kabul etmişler ve onunla Rasûlullah'ın ne kastettiğine yönelik yorumlar yapılmışlardır.

db | 649

1.1. Reyle Tefsiri Yasaklayan Rivayete Yönelik Yorumlar

Üçüncü yaklaşımı benimseyen âlimlerin, çoğunluğu teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Rivayetin sıhhatini kabul edip de ne kastedildiğine yönelik açıklama yapanlar rivayete farklı açılardan yaklaşmışlardır. Bazıları tefsir-tevil ayırımına giderek, bazıları da böyle bir ayırım yapmaksızın rivayette ne kastedildiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu yorumları şöyle aktarabiliriz:

1) Bazılarına göre rivayette yasaklanan şey tevil değil, tefsirdir. Çünkü tefsir, içinde şüphe taşımayan kesin bir beyandır. Muradın

¹³ Râfizîler, Zeyf b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün şii fırkalara ve şii unsurlar taşıyan bazı batını gruplara verilen isimdir. Bk. Mustafa Öz, "Râfizîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 396.

¹⁴ Haşviyye, dini konularda rey reddeden, nasların zahirine bağlı kalıp teşbih ve teccim gibi aşırı fikirleri benimseyenlere verilen addır. Bunların ehl-i hadisin bir kısmı ile müşebbihe ve mücessmeden olduğu belirtilir. Bk. Metin Yurdağür, "Haşviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 426.

¹⁵ Bk. *Mukaddimetân*, 172, 184.

kesin olarak tespitini ifade etmesi sebebiyle, tefsirde farklı ihtimaller veya ihtilaflar bulunmaz. Biri, böyle bir iddiada bulunur ve Hâricilerin yaptığı gibi muhaliflerini sapıklıkla suçlarsa reyle tefsir yapmış olur.¹⁶

ı) Bazılarına göre rivayetteki tesir, âyetin kimler hakkında ve hangi olaylar üzerine indiğine dair haber vermektir. Bunları ancak nüzûle şahit olanlar bileceği için, sonrakiler sahâbeye dayanmaksızın bu konularda konuşursa reyle tefsir yapmış olur. Tevil ise birtakım delillere dayanarak lafzın muhtemel olduğu manaları açıklamaktır.¹⁷ Kaynaklarda en-Nadr b. Şümeyl (ö. 203/719), el-Hüseyin b. Fadl el-Becelî (ö. 282/895) ve İbn Düred'in (ö. 321/933) bu minvaldeki açıklamalarına yer verilmektedir.¹⁸

ıı) Bazıları da tefsir-tevil ayırımına gitmeksizin rivayette yasaklanan reyle tefsirin, müteşâbih âyetlerin tefsiri hakkında olduğunu ileri sürer. Zira müteşâbih âyetler amelle ilgili olmadığından insanların onları bilmesine gerek yoktur, sadece iman etmeleri yeterlidir. Buna karşın insanların bilmesi gereken bazı itkadî ve şerî manalar söz konusu olduğunda ise bunların reyle tefsiri caiz olup şeriat bunu vacip kılar. Öyleyse rivayetin bu gibi hususların tefsirini yasaklamak için varit olması mümkün değildir.¹⁹ Sonraki kaynaklarda buradaki müteşâbihten ne kastedildiği biraz daha belirginleştirilir. İbnü'n-Nakîb (ö. 698/1298) yasaklanan tefsirin, manasını yalnızca Allah'ın bildiği müteşâbihler hakkında olduğunu söyler. Molla Fenârî (ö. 834/1431) de örnek olarak "يَوْمَ يُكْتَفَبُ عَنْ سَاقٍ" (el-Kalem 68/42) âyetindeki "سَاقٍ" kelimesini bazı kimselerin organ olarak yorumlamasını örnek verir.²⁰ Bunlardan hareketle müteşâbihlerle daha ziyade gaybî konuların kastedildiği söylenebilir.

ıv) Yasaklanan reyle tefsir, Kur'an'ın müşkülleriyle de ilişkilendirilir. Müşkil âyet veya lafızlar hakkında her kim ki sahâbe ve

¹⁶ Bk. Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 1b-2a.

¹⁷ Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 6; Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 1b.

¹⁸ Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 3; Ebû İshâk Ahmet b. Muhammed b. İbrahim es-Salebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Hâlit b. Avn el-Anzî (Cidde: Dâru't-tefsîr, 2015), 2: 245; Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *et-Teysîr fi' ilmi't-tefsîr*, thk. Yahyâ Muhammed Zemzemî (Doktora Tezi, Ümmü'L-Kurâ Üniversitesi, 2006), 172.

¹⁹ Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 6; Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 2b; Süyûtî, *et-İtkân*, 863.

²⁰ İbnü'n-Nakîb'in bu açıklamasını Süyûtî nakletmektedir. Bk. Celâleddin es-Süyûtî, *et-İtkân fi' ulûmi'k-Kur'an*, thk. Fevâz Ahmet Zemerlî (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 2011), 868; Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî, *Aynü'l-ayân* (Dersâdet: Rifat Bey Matbaası, 1325), 7, 9.

tâbîinden oluşan ilk müfessirlerin bilmediği bir şey söylerse reyle tefsir yapmış olur.²¹

v) Rivayetteki yasağın sadece dilbilgisine dayalı yapılan tefsirleri de kapsadığı ifade edilir. Kişi rivayete dayanmadan Kur'an'ın garip kelimelerine, müphem lafızlarına, ihtisar, hazf, izmâr, takdim ve te'hîr gibi hususlara dair nakillere bakmadan salt Arapça'yla tefsir yaparsa yasaklanan reyle tefsirin kapsamına girer.²²

vı) Rivayette yasaklanan tefsirin, yukarıdaki yaklaşımlardan farklı olarak kişinin delillere başvurmaksızın sırf kendi aklına dayanarak konuşması olduğu kabul edilir. Salt akıl, Kur'an'ın içerdiği bazı tevhide ve şeriata dair bilgileri elde etmede yetersiz olduğundan mahza akla dayanarak ileri sürülen görüşler *mezmûm rey*dir.²³ Özellikle hukukla ilgili âyetlerdeki emir ve nehiyeler, vacip ve men-duplar, had ve haklar, bunların çeşitleri ve ölçüleri gibi hususların kendi başlarına idrak edilemeyeceği, ancak Rasûlullah'ın beyânıyla anlaşılabilmesi ifade edilir. Kişi beyânın gerekli olduğu âyetleri Hz. Peygamber'den gelen açıklamalara başvurmadan kendi aklıyla izah ettiğinde reyle tefsir yapmış olur.²⁴

db | 651

vıı) Bir önceki yaklaşıma bazı kimseler itiraz ederek ister salt akla isterse de birtakım delillere dayalı görüş ileri sürülsün, bunların hepsinin reyle tefsir olduğunu söyler. Çünkü tefsirine ihtiyaç duyulan âyet ile birtakım delilleri bir araya getirerek tefsir yapmak da rey yoluyla gerçekleşir. Buna göre reyle tefsirin iki kısma ayrıldığı düşünülür. Birincisi *mezmûm*, ikincisi de *mahmûd rey*dir. Kişi; âyetin zâhiri, muhkem âyetler, mütevâtir haberler ve icmâ gibi bağlayıcı delillere (usul) başvurarak reyle tefsir yapar ve hatalı olma ihtimalini de dikkate alarak doğruluğuna Allah'ı şahit tutmazsa, ileri sürdüğü görüş *mahmûd rey*dir. Yasaklanan rey tefsiri bu türden değildir. Buna karşın kişi kendi benimsediği asıllara göre reyle tefsir yapar ve bunun da hakikat olduğuna Allah'ı şahit tutarsa bu *mezmûm rey*dir.²⁵

²¹ İbnü'l-Enbârî'den bu bilgiyi Kurtubî nakletmektedir. Bk. Ebü Abdullah Muhammet b. Ahmet Ebü Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuh-sin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006), 1: 57.

²² Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 344, 346.

²³ Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 2a.

²⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 1: 90, 93, 101.

²⁵ Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 2a-2b.

Gazzâlî (ö. 505/1111) *mezmûm reyî* biraz daha detaylandırarak üç gruptan bahseder. Bunların hepsi de Kur'an'ı kendi görüşlerini desteklemek için tefsir ederler. İlk gruptakiler, muradın farklı olduğunu bilmelerine rağmen fasit amaçları için kasten Kur'an'dan delil getirirler. Bunlar Batınîler'dir. İkinci gruptakiler de bunu bilmeden yaparlar. Âyet birkaç manaya muhtemel olduğunda düşüncelerine uygun olan anlamı tercih ederler. Diğerleri ise bunu sahih maksatlarla yaparlar. Vaizlerin dinî konularda terğîb ve terhîb amaçlı açıklamaları böyledir. Her üç gruptaki insanların yaptıkları, reyle tefsir olup geçerli içtihada dayanmayan ve kendi nefesine uygun açıklamalardır.²⁶ Rivayet hakkında görüş bildiren ulemanın çoğunluğunun, son iki yaklaşım bağlamında dile getirilenleri ana hatlarıyla kabul ettikleri söylenebilir. Nihayetinde onlar, rivayette yasaklanan tefsirin, geçerli delillere dayalı olmaksızın kendi aklına ya da benimsediği farklı kabullere göre Kur'an'ı tefsir edenler hakkında olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre bu tür tefsir faaliyetinin yasaklanmış olduğu (*mezmûm*) ve gerekli delillere göre yapılan tefsirlerin ise (*mahmûd*) caiz görüldüğü anlaşılmaktadır.²⁷

652 | db

Yukarıda kısaca aktarılan görüşlerin esasında genel hatlarıyla aynı noktalarda buluştukları söylenebilir. Ortak yönlerden biri, bazı âyetlerin sadece dilbilgisine ya da akla başvurularak anlaşılmasına-

²⁶ Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmî'd-dîn*, 343-344.

²⁷ Bk. Ebü Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-ğur'an*, thk. Muhammed es-Sâdik el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1992), 3: 19; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bağru'l-ülûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz v.dğr. (Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1: 72-73; Ebü Bekir Ahmet b. El-Hüseyn el-Beyhakî, *el-Câmi' li şü 'abu'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 3: 540; Ebü Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. (Riyâd: Dâru't-tayyibe, 1409), 1: 46; Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muğarrerü'l-vecîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1: 41; Fahrredîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981), 7: 193; Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 57; Takıyüddin İbn Teymiyye, *Muğaddime fî usûli't-tefsîr*, thk. Adnan Zarzûr, 2. Baskı (b.y., 1972), 105, 108; Ebü Hayyân el-Endelüsî, *el-Bağru'l-muğîz*, thk. Adil Ahmet Abdülmevcût-Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1: 119; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru'l-ğur'ânî'l- Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. (Giza: Müessesetü Kurtuba, ts.), 1: 13-14, 17; İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, *el-Muvâfağât*, thk. Ebü Ubeyde Âl-i Selmân (Huber: Dâru İbn Affân, 1997), 4: 277, 279-280; Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiğ şerhu Mişkâtü'l-meşâbih*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1: 309-311; Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feydu'l-ğadir şerhu'l-Câmi' u's-Şağîr*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1972), 6: 190-191; Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsülhak Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünenü Ebü Dâvud*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. Baskı (Medîne: el-Mektebetü's-selefiyye, 1969), 10: 84-85.

çağıdır. Bu durum gerek nebevî haberleri gerekse de nüzûle şahit olan ashabın aktardığı malumatı dikkate almayı gerektirmektedir. Bir diğer benzer yön ise açıklamalarda mutlak doğruluk iddiasında bulunulmaması ve hata ihtimalinin kabul edilmesidir. Yaklaşımların en önemli yönü ise Hz. Peygamber'in yasakladığı tefsir türünün, mutlak olarak tefsir faaliyetiyle ilgili olmaması, bilakis bazı özellikler taşıyan hususi bir tefsir faaliyetini kapsamasıdır. Bu faaliyet de tefsire ihtiyaç duyulan âyet veya lafzın açıklanmasında gerekli delilleri dikkate almayan bir süreçle ilgilidir. Gerekli deliller dikkate alınmadığı gibi, bunların yerine bazen başka kabuller bazen de salt aklî düşünceler esas alınmaktadır. Bu durum, rivayetin yasakladığı tefsir tarzı olup *mezmûm* olarak nitelendirilmiştir. Gerekli deliller dikkate alınarak mutlak doğruluk iddiası taşımadan yapılan açıklamalar ise *mahmûd tefsir* olarak görülmüş ve mezkûr rivayetin bunu kastetmediği düşünülmüştür. Eğer rivayetteki tehdit *mahmûd tefsir* hakkında varit olmadıysa, bir tefsir türünü *mezmûm* olmaktan kurtaran deliller nelerdir? Diğer bir ifadeyle hangi deliller dikkate alınmalı ki bahsedilen tehdidin kapsamına girilmesin?

1.2. Reyle Tefsirden Koruyan Dayanaklar

Rivayetteki tehdidin geçerli delillere dayalı yapılan tefsirleri kapsamadığı ifade edilirken bu delillerin iki şekilde açıklandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, genel bir ifade tarzı olarak “şerî asıllar” şeklinde tabir edilebilir. Bu asıllar ise âyetin zâhirî anlamı, manası üzerinde ittifak edilen muhkem âyetler, mütevâtir haberler, icmâ ve kıyas gibi deliller olarak açıklanmaktadır. Bunların yanı sıra özelde selevî açıklamaları, genelde müfessirlerin/alimlerin görüşleri, dilbilgisi, nâsîh-mensûh ve esbâb-ı nüzûl bilgisi, Hz. Peygamber'in sünneti ve nüzûle şahit olanlardan nakledilen haberler de başvurulması gereken bilgiler arasında zikredilmektedir.²⁸

Tefsirde gerekli delil ve bilgilerin neler olduğuna yönelik ikinci tür açıklama ise daha kapsamlıdır. Öyle ki yasaklanan tefsirin kapsamına girmemesi için müfessirin bazı ilimleri bilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bazı müfessirler bu ilimlere lügat, nahiv, usul ve kelâmı örnek olarak zikretmektedirler.²⁹ Ancak bazı müfessirler yasaklanan rey tefsirine düşmekten koruyan ilimleri daha sistemli

²⁸ Bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 19; Semerkandî, *Baḥru'l-'ulûm*, 1: 72-73; Beyhakî, *el-Medḥal ilâ 'ilmi's-sünen*, thk. Muhammed Avvâme (Kâhire: Dâru'l-yüsr li'n-neşr ve't-tevzî', 2017), 60; Semerkandî, *Şerhu't-te'vîlât*, 2a-2b.

²⁹ Bk. İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 1: 41; Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, 7: 193.

bir şekilde ortaya koymaya çalışmışlardır. Örneğin Ragıp el-İsfahânî; müfessir, tefsir için alet işlevi görecek on ilmi kâmil olarak bilir ve bunları kullanırsa rivayetteki yasağın kapsamına girmeyeceğini söyler. Zira orada yasaklanan tefsir, gerekli ilimlere başvurmaksızın zan ve tahmin yoluyla konuşmayı ifade eder.³⁰ Müfessirin yasaklanan tefsirin kapsamından ancak bahsedilen âlet ilimlerini esas alarak kurtulabileceği sonraki kaynaklarda da belirtilmektedir.³¹ İsfahânî bu ilimlerde müfessirin olgunlaşması gerektiğini söylerken Şâtıbî, bunların herhangi birinde eksikliği olan kişinin tefsir yapmasını caiz görmez.³² Böylelikle gerekli delillerin, ilk dönemlerde genel olarak şerî asıllar, dilbilgisi ve rivayetler olarak ifade edilirken sonraki süreçte bilinmesi gereken ilimlere dönüştüğü ve kabul edilebilir rey tefsirinin daha sistemli bir sürece tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

Özetle ulemanın mezkûr rivayette mutlak olarak tefsirin yasaklanmadığını ve bazı delillere/ilimlere dayanarak tefsir yapılmasının caiz olduğunu düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Burada konuyla ilgili önemli bir başka soru sorabiliriz: Mezkûr rivayeti bu yönde yorumlamaya onları sevk eden sebepler ve deliller nelerdir?

1.3. Rivayeti Yorumlamaya Sevk Eden Nedenler

Konuya temas eden kaynaklarda sahâbe ve tâbîinden oluşan selef âlimlerinin Kur'an'ı reyle tefsir ettiklerinin bilindiğinden ve bu konuda icmânın olduğundan bahsedilmektedir. Öyle ki onlar Kur'an'ın bir kısmının tefsirini Rasûlullah'tan duymuşlar, bir kısmını da duymamışlardır. Özellikle tefsirini duymadıkları âyetleri kendi anlayışlarına göre tefsir etmişlerdir. Tefsirde bazen ihtilâfa düşmüşler ve bu ihtilâflar bazen birbirleriyle telif edilemeyen türden olmuştur. Zira onlar, vahyin nüzûlüne yakınlıkları ve onun tevlinin bilgisine sahip olmaları dolayısıyla bu işe sonrakilerden daha layık olduklarını düşünmüşlerdir. Sahip oldukları vera³, zühd ve haşyet de onları, Allah'ın dini ve şeriatına dair bilinmeyenleri araştırma kaygısıyla Kur'an hakkında konuşmaya sevk etmiştir. Hz. Peygamber'e yakınlıkları sebebiyle sünneti iyi kavrayan kimseler olmalarına rağmen onların, reyleriyle Kur'an'dan hükümler çıkardıkları ve onu

³⁰ İsfahânî, *Câm'iu't-tefâsîr*, 96.

³¹ Bazıları için bk. Muhyiddin b. Süleyman el-Kâfiyeci, *Kitâbü't-teysîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*, thk. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınevi, 1974), 12; Ali el-Kârî, *Mirâtü'l-mefâtiḥ*; 1: 310; Süyûtî, *et-İtkân*, 866.

³² Şâtibi, *el-Muvâfaqât*, 4: 198, 284.

tefsir ettikleri biliniyorsa, mezkûr hadiste mutlak olarak tefsirin yasaklanmadığı, daha ziyade mezmûm reyle tefsir yapanların tehdit edildiği anlaşılır.³³

Reyle tefsirin cevazına dair diğer bir gerekçe olarak da şu zikredilir: Her ne kadar sahâbiler tefsirini Peygamber'den işitmedikleri âyetleri kendi birikim ve tecrübeleriyle tefsir etmiş olsalar da şu ya da bu açıdan tefsire ihtiyaç duyulan her âyetin manasının ne olduğu veya ondan neyin kastedildiği hususunda onlardan yeterince malumat aktarılmış değildir. Onlardan nakledilen bilgilerin eksik olması, bu bilgilerin birbirleriyle taâruz oluşturması ya da güvenilirlik sorunu taşımaları da sonrakilerin ayrıca kendi rey ve araştırmalarıyla tefsir yapmalarını gerekli kılmıştır.³⁴

Son olarak müfessirlerin çok yönlü Kur'an tasavvurlarına dikkat çekilebilir. Onlara göre Allah, Kur'an'ı insanların sorunlarına dair hükümler ihtiva etmesi için bir asıl yapmıştır. Orada hükümler bazen açıkça bazen de delalet yoluyla bulunur. Açıkça zikredilmeyenleri istinbat yoluyla çıkarmak reye dayalı bir çabadır. Dolayısıyla Allah, Kur'an'ı özellikle delaleten hüküm kaynağı kıldığından ve bu hükümlerin de insanlar tarafından bilinmesi icap ettiğinden, reyle tefsir faaliyeti de gerekli hale gelir.³⁵

Kur'an'ın çok yönlülüğüne dair müfessirlerin dikkat çektikleri bu hususa hem rivayetlerden hem de âyetlerden deliller serdedilir. Rivayetler arasından özellikle Kur'an'ın zâhirî ve batınî anlamlar taşıdığına, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tevilini öğrenmesi için İbn Abbas'a dua ettiğine, Kur'an'ın *zû-vücûh* özelliğinin bulunduğu ve ayrıca selevin Kur'an tefsiriyle meşgul olmaya teşvik ettiğine dair haberlere yer verilir.³⁶ Kur'an'dan ise âyetlerin hem anlamları üze-

³³ *Mukaddimetân*, 193, 201, Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, 343, Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 1b; Süleyman b. Abdülkavî b. Abdülkerim es-Sarsarî et-Tüfî, *el-İksîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdülkadir Hüseyin (Kâhire: Mektebetü'l-âdâb, ts.), 39; Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, 4: 278; Süyûtî, *et-İtkân*, 883-884; Muhammed et-Tâhir İbn Aşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn, ts.) 1: 32-33.

³⁴ Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Şur'ân*, thk. Ebu'l-Fazl ed-Dimyâti (Kâhire: Dâru'l-hadîs, 2006), 430-431; Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, 4: 278.

³⁵ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1: 35; Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, 343, Semerkandî, *Şerhu't-te'vilât*, 1b-2b.

³⁶ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 1: 94-95; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1: 32, 35-36; *Mukaddimetân*, 193; Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, 341-343, 346; Fenârî, *Aynü'l-ayân*, 8; Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Ruĥu'l-ma'ânî* (Beyrut: Dâru ihyâit't-turâsî'l-Ârabî, ts.), 1: 6-7.

rinde düşünmeyi ve onları açıklamayı teşvik eden hem de zâhiren Kur'an'ın anlamlarının/hükümlerinin çokluğuna delalet eden Âl-i İmrân 3/187, en-Nisâ 4/83, el-En'âm 6/38, en-Nahl 16/89, Sâd 38/29, ez-Zümer 39/27-28, Muhammed 49/24 gibi âyetler delil olarak zikredilir.³⁷

Kısaca ulema; 1) tarihsel bir vakıa olarak selefin reyle tefsir yapmasını, ıı) her âyetin tefsirinin onlardan nakledilmemesini, ııı) Kur'an'ın mana açısından çok yönlülüğünü, ıv) bazı âyet ve haberleri reyle tefsir faaliyetinin cevazına delil getirirler. Ancak onlara karşı, reyle tefsiri yasaklayan rivayetten mutlak olarak rey tefsirinin yasaklandığını düşünenler bir sonraki başlıkta ifade edileceği üzere seleften gelen bazı haberleri ve Kur'an'dan bazı âyetleri karşıt delil olarak ileri sürerler. Delile dayalı rey tefsirini meşru görenlerle buna cevaz vermeyenlerin âyetlerden ve haberlerden deliller serdetmeleri, âyetlerin kendi içinde, rivayetlerin de kendi içinde taâruz oluşturduğu düşüncesine sebep olabilir. Zira bir grup âyet ve haberden reyle tefsirin cevazı, diğer bir grup âyet ve haberden de yasaklandığı anlamı çıkarılmaktadır. Bu durumda âyetlere ve haberlere dayanmayan diğer deliller dikkate alınmalıdır. Bizce bir vakıa olarak selefin bilgi ve tecrübelerine dayanarak bizzat reyle tefsir yapmaları bağlayıcı bir delil olarak görülmelidir. Bununla birlikte onlardan her âyete dair bir tefsirin nakledilmemesi ve zamanla ortaya çıkan sorunların müfessirleri reyle tefsir yapmaya sevk etmesi de önemli gerekçeler olarak düşünülmelidir.

Delile dayalı rey tefsirine cevaz veren ulema, kendilerine karşı ileri sürülen delilleri muhaliflerin yanlış anladığı kanaatindedirler. Çünkü onlara göre yukarıdaki gerekçeler dikkate alındığında mezkûr rivayette Hz. Peygamber, zâhiren anlaşıldığı üzere tefsir faaliyetini yasaklamaktan farklı bir şey kastediyor olmalıdır. O halde yasaklanan tefsirin, geçerli delillere dayanmadan yapılan açıklamalar olması, söz konusu yasağın geçerli delile dayalı tefsirleri kapsamaması gerekir. Eğer Hz. Peygamber caiz tefsir türünü yasaklamıyor ve tefsir faaliyetinin aktüelliği de zorunluluk arz ediyorsa tefsiri yasaklayanların ya da salt rivayete indirgeyenlerin ileri sürdükleri karşıt deliller nasıl anlaşılmalıdır?

³⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 1: 95; *Mukaddimetân*, 185, 202; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-Azîm*, 1: 17; Âlûsî, *Ruĥu'l-ma'ânî*, 1: 6-7.

1.4. Tefsirin Yasak Oluşuna Dair İleri Sürülen Delillerin Anlaşılması

Reyle tefsirin yasak oluşuna dair Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayete ilave olarak kimi sahâbilerin ve tâbiîn âlimlerinin tefsirden sakındırmaya yönelik nakledilen bazı sözleri ile bazı âyetler delil olarak ileri sürülür.

Tefsirden sakındırmaya yönelik nakledilen sözlerin bir kısmı, sahâbilere, diğer bir kısmı da Medîne ve Kûfe fukahasına nispet edilir. Zikredilen isimler arasında Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Cündeb b. Abdullah (ö. 60/680 sonra), Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683[?]), Abîde es-Selmânî (ö. 72/691), Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Sâlim b. Abdullah (ö. 106/725), Şâbî (ö. 104/722), el-Kasım b. Muhammed (ö. 107/725[?]), İbn Sîrîn (ö. 110/729), Nâfi (ö. 117/735) ve Hişâm b. Urve (ö. 146/763) gibi sahâbe ve tâbiîn âlimleri bulunur. Onlardan nakledilen rivayetlerin bazıları umumî yargılar içerir. Örneğin Hz. Ebû Bekir, "Kur'an hakkında bilgim olmaksızın konuştuğumda hangi yer beni üzerinde taşır, hangi gök beni altında gölgelendirir?", der. Hz. Ömer bir defasında Kur'an'ı son derece iyi okuyup da ona uygun olmayan anlamlar yükleyen kimseler hakkındaki endişesini dile getirir. Said b. el-Müseyyeb, kendisine bir âyete dair soru sorulduğunda Kur'an hakkında hiçbir şey söylemeyeceğini ifade eder. Yine Abîde es-Selmânî de kendine âyetler hakkında soru soran kişiye, âyetlerin kimler hakkında indiğini bilenlerin göçüp gittiğini, susup doğru yolda kalmasının daha iyi olacağını tavsiye eder. Mesrûk ise tefsirden Allah adına konuşma olduğunu gerekçe göstererek insanların tefsirden sakınmaları gerektiğini dile getirir. Hişâm b. Urve de babasının hiçbir âyeti tevil etmediğini nakleder.³⁸ Kur'an'dan ise en-Nisâ 4/59, en-Nahl 16/44 ve el-Ankebût 29/51 gibi âyetler delil getirilir. Ancak muhaliflerin bu âyetlerle yaptığı istidlaller; sahâbenin kendi reyleriyle tefsir yaptığının bilinmesi, o âyetlerin farklı konularla ilişkili olması ya da muhaliflerin onlara yükledikleri anlamlarla sınırlı olmaması gerekçe gösterilerek reddedilir.³⁹

Seleften nakledilen sözlerin ise hangi bağlamlarda ve hangi kasıtlarla söylendiği çok açık değildir. Bununla birlikte onların tefsir

³⁸ Bunlar ve benzer rivayetler için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 1: 92-93, 96-98; *Mukaddimetân*, 183-184; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1: 14-17; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4: 280-282.

³⁹ *Mukaddimetân*, 185-186; Kurtubî, *el-Câmi'*, 1: 58.

ve tevil faaliyetini ayırt edip etmedikleri de açık-seçik değildir. Ancak delile dayalı rey tefsirine cevaz veren âlimler, seleften gelen bu haberlerin tamamının bilgiye dayanmadan yapılan tefsirlere hamledilmesi gerektiğini düşünürler. Çünkü onlara göre selef âlimleri, bilgi sahibi oldukları konularda konuşur, bilgi sahibi olmadıkları hususlarda ise görüş bildirmekten kaçınırlardı.⁴⁰ Rey tefsirini caiz görenler, önceki başlıklarda zikredilen gerekçelere ilaveten, tefsirin yasaklanmasına dair görüş bildiren selef âlimlerinin, bilgiye dayanarak bizzat tefsir yaptıklarını ve bu tefsir örneklerinin de kaynaklarda nakledildiğini delil olarak ileri sürerler.⁴¹

Selefin tefsirden sakınmaya yönelik tavır sergilemesinin arka planında, tefsir yaparken doğruya isabet edememe endişelerinin yattığı da ifade edilir. Öyle ki onların bu çekingen tavrı, her konuya dair dinde mutlaka bir hükmün bulunduğunu kabul etmelerine rağmen yeni olaylar karşısında fetva vermekten sakınan fukahanın tavrına benzetilir. Onların fetva vermekten sakınmalarının sebebi, o meselelere dair dinde herhangi bir hüküm bulunmadığı için değil, kendi içtihatlarıyla doğru hükümlere ulaşamama endişeleridir. Buna göre selef âlimlerinin Kur'an'ın tefsir ve tevil hakkında konuşmaktan çekinmelerinin sebebi, doğru görüşlere ulaşamama ve böylece hata etme korkularıdır. Yoksa onlar, ilgili âyetin tefsir ve tevilinin ümmetin alimlerine gizli kaldığını ve bu hususlarda herhangi bir hükmün bulunmadığını düşünmezler.⁴²

Bu açıklamalara göre tefsiri salt nakille sınırlayanların dikkate aldıkları deliller kendi görüşlerine mesnet olamamaktadır. Tefsirden sakındırmaya yönelik seleften nakledilen rivayetler esasen onların doğruya isabet edememe endişelerinden kaynaklanmakta ya da caiz olan tefsirler için değil, delile dayanmadan veya fasit delillere göre yapılan tefsirlere işaret etmektedir. Eğer bazı tefsirler caiz değilse (*mezmûm*), bunlar ne tür tefsirler olmakta ve kimler tarafından yapılmaktadır?

1.5. Yasaklanan Reyle Tefsir Örnekleri

⁴⁰ *Mukaddimetân*, 186-187, vd.; İbn Teymiyye, *Muqaddime*; 114; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1: 17; Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, 4: 283.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Muqaddime*; 114; Tüfî, *el-İksir*, 39; İbn Aşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 33.

⁴² Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 1: 99.

Yasaklanan rey tefsirinin (mezmûm) en önemli özelliğinin herhangi bir bilgiye/ilme (delil) dayanmadan veya kişinin/mezhebin kabul ettiği fasit asıllara göre yapılıyor olmasıydı. Bu yaklaşımı benimseyenler, daha sonra hangi tür tefsirlerin bu kapsamda olduğuna dair örnekler de zikrederler.

Örneğin bazı mutezilî âlimlerin “Her müçtehit musîbdır” demeleri buna örnek verilir. Yine Seneviyye’nin fasit kabullerine göre çoğu mutezilî âlimin Kur’an’ı tefsir etmesi de böyle görülür. Öyle ki Seneviyye, çirkini yaratmak çirkindir, diyerek hem güzel şeyler için bir yaratıcı hem de çirkin şeyler için ayrı bir yaratıcı kabul etmiştir. Mutezile de benzer şekilde çirkini yaratmak veya irad etmek de çirkindir, demiştir. Yine onlar, Allah’ın küfrü ve isyanı yaratmasının çirkin (kubh) olduğu gerekçesiyle “هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ” (el-En‘âm 6/102) âyetinin umumiliğini terk etmişlerdir.⁴³ Mutezile’nin “إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ” (Kiyâmet 75/23) âyetini Allah’ı görmeye değil de onun ihsanını beklemeye hamletmesi, ayrıca âyetlerde ifade edilen Allah’ın saptırmasını da yaratmaya değil, sebep kılmaya hasretmesi, tehdidin söz konusu olduğu reyle tefsir kapsamına dahil edilir.⁴⁴ Ayrıca Beyâniyye’nin ve Bâtınî-İsmâîlîlerin de yaptıkları tefsirler bu kabilden görülür. Âyetlerin ve lafızların sembolik anlamları olduğunu ileri süren bu gruplar âyetleri kendi kabullerini destekleyecek açıklamalarla tefsir ederler. Örneğin “هَذَا بَيِّنٌ لِلنَّاسِ” (Âl-i İmrân 3/138) âyetindeki beyânın, Beyân b. Semân olduğunu ileri sürerler. Batınîler ise “وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا” (Meryem 19/71) âyeti bağlamında, kişinin Allah’a ancak kendi fasit görüşlerini kabul ederek ulaşabileceğini iddia ederler.⁴⁵

Yasaklanan rey tefsirine dair bazı tefsir mukaddimleri ve Tefsir usulü eserlerinde daha açık ve detaylı bilgiler bulunur. Örneğin Sa‘lebî bazı bid‘at ve heva ehli kimselerin tefsirlerinden bahseder ve bunlara Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebu’l-Kâsım el-Ka‘bî (ö. 319/931), Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/924) ve Ebu’l-Hasen er-Rummânî (ö. 384/994) gibi mutezilî bilginlerin tefsirlerini örnek verir.⁴⁶ İbn Teymiyye ise bu gruba Ebû Bekir el-Esamm (ö. 200/816), Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi müfessirleri de ilave eder. O, itizâlî tefsirlerin hari-

⁴³ Bk. Semerkandî, *Şerhu’t-te’vîlât*, 2a-2b.

⁴⁴ Nesefî, *et-Teytir fi’t-tefsir*, 6; Fenârî, *Aynü’l-ayân*, 9.

⁴⁵ İbn Aşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 31, 33-34.

⁴⁶ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 2: 8-9.

cinde hâricî, râfizî, kaderî, mürciî, felsefî ve karmatî tefsirler ile İmamiyye Şîası'nın önde gelen âlimlerinden Şeyh Müffid (ö. 413/1022) ve Ebû Cafer et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) tefsirlerini de mezmûm rey tefsiri kategorisinde görür. Ona göre bu tefsirlerin tamamı, müelliflerinin kendi benimsedikleri asıllara/kabullere göre Kur'an'ı tefsir ettiklerinden dolayı hem delil hem de medlûl açıısından hatalıdır.⁴⁷

Bu verilerden anlaşılacağı üzere, reye dayalı bir tefsirin mezmûm veya mahmûd kategorisine dahil edilmesinde Sünnî kabuller merkeze alınmaktadır. Sünnî düşünceye uygun olan ya da sünnî müfessirlerin yaptığı rey tesirleri mahmûd ve caiz olarak görülürken, başta mutezilî tefsirler olmak üzere onların dışındaki düşünce sistemlerinin ürettiği tefsirler mezmûm olarak nitelendirilmekte ve mezkûr rivayetteki tehdidin kapsamında görülmektedir. Bu durum esasen doğaldır, zira bu araştırmada, tespit edebildiğimiz kadarıyla reyle tefsir problemine dair tartışmaların yer aldığı eserler sünnî kaynaklardır. Konu bu kaynaklar üzerinden incelendiğinde ya da oradaki yaklaşımlar üzerinden okunduğunda sünnî kabullerin merkeze alınması tabiidir. Ancak bu kaynaklardaki meseleye dair yaklaşımların da kendi içinde taşıdığı bazı sorunlar bulunmaktadır.

660 | db

1.6. Reyle Tefsirin Bazı Problemleri ve İmkânı

Yukarıdaki bölümlerde yasaklanan rey tefsirinden koruyan delillerden/dayanaklardan bahsedilmişti. Buna göre müfessir yasaklanan rey tefsirinden sakınması için birtakım ilmî referansları esas alması gerekir. Bu referanslar ise bir yandan muhkem âyetler, icmâ, mütevâtir haberler gibi bağlayıcı deliller diğer yandan da Arapça, kelâm, hadis, fıkıh ve rivayet gibi ilimlerdir. Öncelikle bu bağlamda iki tür sorun ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak, yasaklanan reyden kaçınmak için her ne kadar bazı ilimlerin bilinmesi gerektiği ifade edilse de bu ilimlerin hangileri olduğu konusunda tam bir mutabakattan bahsetmek zor görünmektedir. Kâfiyecî bazı alimlerin tefsir için gerekli ilimleri on beşle sınırladığını, bazılarının yirmi dörde kadar çıkardığını, bazılarının da bu ilimlerin sınırsız olduğunu ileri sürdüklerini ifade eder. O, muhtemelen sınırsızlık düşüncesinin karmaşaya neden olacağı gerekçesiy-

⁴⁷ İbn Teymiyye, *Muqaddime*, 82, 84-86, vd. Yukarıda zikredilen özellikle mutezilî tefsirler bazı hadis şerhlerinde de yasaklanan rey kategorisinde görülmektedir. Bk. Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefâtiḥ*, 1: 309.

le cumhurun on beş ilim üzerinde ittifak ettiği bilgisine yer verir.⁴⁸ Onun zikrettiği ilimlerle İsfâhânî'nin tasnifi arasında ciddi bir farklılık yoktur. Ancak istimdât meselesini işleyen diğer müfessirlere bakıldığında, onlara göre tefsir için usul, ilm-i hakâik (tasavvuf metafiziği), fıkıh, mantık, felsefe, vücut ve mevcûdât gibi ilimlerden hangilerinin gerekli olduğu hakkında farklı görüşler bulunur.⁴⁹ Diğer bir sorun ise klasik müfessirlerin her zaman bahsedilen ilimlerin tümünde mahir olduğunu söylemenin mümkün olmamasıdır. Onların kimi dil ve edebiyatta, kimi kelâm ve felsefede, kimi hadis ve rivayetlerde ya da fıkıhta uzmanlaşmıştır. Özellikle ilimlerin sistemleşmesine paralel olarak müfessirler uzmanlaştıkları ilimlerin meselelerine ağırlık veren tefsirler kaleme almışlar ve bunlar da fikhî, lügavî/edebî, kelâmî ve işârî gibi nitelemelerle tavsif edilmiştir.⁵⁰

Reyle tefsirden kaçınmak için bazı ilimler zikredilse bile bahsedilen her iki sorun meselenin problemleri yönlerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu problemin, âyetlerdeki anlamın/kastın keşfedilmesi ile yorumlanması ve buna bağlı olarak gerekli görülen ilimler arasında bir ayırma gidilerek aşılabileceği söylenebilir. Öyle ki Kur'an'ın belli bir dönemin dilsel özellikleri, yanı sıra siyasal, sosyal ve kültürel bağlamları içinde vahyedilmiş şifahi/sözlü bir kelâm olduğu dikkate alındığında âyetlerin içerdiği anlamı/kastı keşfedebilmek için öncelikle dil ve rivayet ilimlerinin gerekli olduğu anlaşılır. Nitekim tefsir için gerekli ilimlerden bahsederken müfessirlerin dil ve rivayet ilimlerinin esas alınması konusunda hemfikir oldukları bilinmektedir.⁵¹ Buna göre müfessirlerin öncelikle bu ilimlerde gerektiği kadar eğitilmiş olmaları, bunlardan herhangi birinde eksikliği bulunduğu tefsir faaliyetine girişmemesi gerektiği sonucuna varılabilir. Bu ilimler vasıtasıyla temel anlam ortaya çıkarıldığında (keşf), varlığın çeşitli yönlerini araştırma konusu edinen diğer ilimlerin verileri de dikkate alınarak keşfedilen bu anlam daha geniş düzeyde yorumlanabilir. Birçok yönden icra edilebilen yorum sürecinde bir müfessirin yoruma imkân sağlayan tüm ilimleri uzmanlık düzeyinde bilmesi, özellikle de günümüzde ilimlerin daha da branşlaşması ve buralardaki üretilen bilgilerin sınırsızlığı göz önünde bulundurulduğunda mümkün değildir. Buna göre müfessi-

⁴⁸ Kâfiyeci, *Kitâbü't-teysîr*, 10.

⁴⁹ Bk. Enes Büyük, "Tefsirde İstimdât: Klasik Dönemde Tefsirin İlişkili Görüldüğü İlimler", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (Güz 2018): 369-402.

⁵⁰ Bk. Süyûtî, *et-İtkân*, 884.

⁵¹ Büyük, "Tefsirde İstimdât", 394.

rin yorum sürecinde tüm ilimleri bilmesi değil, istidadı ölçüsünde uzmanlaştığı ilim (ya da ilimler) açısından âyetleri yorumlaması beklenebilir.

Bir diğer sorun da hangi tefsirin yasaklanan rey tefsiri olduğu, diğer bir ifadeyle hangisinin mezmûm hangisinin de mahmûd tefsir olduğu hakkındadır. Hatırlanırsa yasaklanan reyle tefsirin herhangi bir delile dayanmadan ya da fasit kabullere bağlı olarak yapılan açıklamalar olarak görüldüğü tespit edilmişti. Örnek olarak da özellikle mutezilî tefsir zikredilmişti. Halbuki mezmûm rey tefsiri yaptığı düşünülen ekollerin hepsinin de herhangi bir delile/ilme dayanmaksızın tefsir yaptığını ya da tefsirde esas aldıkları temel kabullerinin herhangi bir araştırma ve düşünce süreci geçirmeden oluştuğunu söylemek zordur.

Açıklamaları mezmûm rey tefsirine örnek verilen mezheplerden Bâtınîler, Beyânîler gibi aşırı olanları istisna edersek, örneğin burada Mutezile ve İmamiyye Şîası'nın tefsir tasavvuruna dikkat çekilebilir. Mutezilî bir müfessir olarak Kâdı Abdülcebbar, Allah'ın kitabını tefsir edecek herhangi birinin Arapça, nahiv, rivayet, fıkıh, usul-i fıkıh ve kelâm gibi ilimleri iyi derecede bilmesi gerektiğini şart koşturmaktadır.⁵² Şîî müellif Hadi Marifet ise Kur'an ilimlerine dair kaleme aldığı çalışmasında müfessirin bilmesi gereken ilimler yanında, Ragıp el-İsfahânî ve Süyûtî'nin zikrettiği ilimlerden bahsetmektedir. Akabinde müfessirin, tefsir faaliyetini bu ilimler ekseninde yürütürse ancak yasaklanan reyle tefsir kategorisine düşmekten kurtulacağını ifade etmektedir.⁵³ Bu açıklamalara göre onların da tefsir sürecinde birtakım ilimlerin dikkate alınmasını şart koştukları anlaşılmaktadır.

Diğer yandan mezmûm reyin gerekçelerinden biri olarak görülen birtakım mezhebî kabullere göre âyetlerin tefsir edilmesi olgusu, sadece diğer mezhepler için söz konusu değildir. Bu durumun sünnî tefsirler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Sözgelimi Mutezile'nin mezmûm rey tefsirine dair verilen örneklerle bakılırsa keyfiyet açısından benzer tavrın sünnî tefsirler için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Mutezile adalet ilkesine uygun düşmediğinden dolayı kulların fiillerinin yaratılmışlığını Al-

⁵² Kâdı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-Hamse*, trc. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2: 489, 491.

⁵³ Muhammed Hadi Marifet, *et-Temhid fî 'ulûmi'l-Kur'an* (Kum: Müessesetü't-temhid, 2007), 9: 49-53.

lah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu ifade eden ayetin (el-En'âm 6/102) umumîliğinden istisna ederler. Eşarîler ise Allah'ın kelâm sıfatının fiil olmaması nedeniyle Kur'an'ın mahluk oluşunu hariç tutarlar. Her iki yaklaşımın da başta dil verileri olmak üzere aklî/kelâmî delilleri bulunmaktadır.⁵⁴ Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) müteşâbih âyetler bağlamında, "her mezhep kendi kabullerine uygun olan âyetleri muhkem, muhalifinin kabullerine uygun olanları da müteşâbih olarak görür"⁵⁵ şeklinde ortaya koyduğu tespiti Ehl-i sünnet'i de kapsayacak şekilde okumak gerekir. İster mutezîlî ister şîî isterse de sünnî olsun müfessirler mezmûm rey kategorisine girmemek için tefsirin bazı ilimlere dayandırılmasını şart koşarlar. Buna rağmen mezkûr ilimler onların farklı sonuçlara varmalarına engel olamamakta, diğer bir ifadeyle onları aynı sonuçlara ulaştıramamaktadır.

Müfessirler tefsir faaliyetini (usul, rivayet, kelâm gibi) aynı ilimlerin bilinmesine bağlı kılınsalar da esasında bu ilimlerin bazılarının mezhebi kabullerden bağımsız olduğunu düşünmek mümkün değildir. Kelâmî açıdan bakıldığında özellikle ilâhiyat ve nübüvvet bahislerinde Mutezile, Şîa ve Ehl-i sünnet'in kabulleri ciddi derecede farklılaşmaktadır. Örneğin *teklîf-i mâ lâ yutâk*'ı Mutezile kabul etmezken, Eşarîler benimsemekte; imamet teorisini Şîa itikat ilkesi sayarken Eşarîler bunu reddetmektedir. Ya da Ehl-i sünnet Allah'ın ahirette görüleceğini kabul ederken Mutezile buna karşı çıkmaktadır. Bu kabullerin ilgili âyetlerin yorumlarında etkili olduğu ma-lumdur. Sünnîler mezkûr konulardaki kabullerini nasıl dile, rivayete, naslara ve akla dayalı delillerle temellendiriyorsa, aynı araştırma ve delillendirme süreci diğerleri için de geçerlidir. Sözelimi *ruyetullah* konusunda Mutezile ile Eşarîlerin, ilgili âyetler bağlamındaki yorumlarına kısaca bakılabilir. Kâdî Abdülcebbâr bu meseleyi önce naklî sonra da aklî delilleri dikkate alarak izah etmektedir. Onun yer verdiği naklî deliller arasında Arapça lügat ve üslup bilgisi ile başta sahâbe kavli olmak üzere rivayet bilgisi bulunmaktadır. Yine naklî deliller bağlamında o, âyetlerin siyâk-sibâkını (yakın iç bağ-lam) ve ilgili diğer âyetleri (uzak iç bağlam) de dikkate almaktadır.⁵⁶ Râzî de el-En'âm 6/103. âyeti ve *ruyetullah* meselesini

⁵⁴ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 13: 127-129.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 7: 182, 188.

⁵⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Ḥamse*, 1: 374-400; a.mlf., *Müteşâbihu'l-Kur'an*, thk. Adnan Zarzûr (Kâhire: Dâru'd-Türâs, ts.), 326, 744-745.

Kâdî'nin gerek dilden gerekse de rivayetlerden ileri sürdüğü delilleri ve onun bunlara yönelik yorumlarını kritik ederek tefsir eder.⁵⁷

Tefsir için şart koşulan rivayet ilimlerindeki farklılaşmalara da dikkat çekmek gerekir. Ehl-i sünnet'in ya da Şîa'nın rivayet ilimlerini tefsir için gerekli görmeleri, aynı rivayetleri esas alacakları ya da rivayet kaynaklarının aynı olacağı anlamına gelmez. Örneğin Şîa ve Ehl-i sünnet'in dikkate aldıkları rivayet kaynakları, güvenilirlikleri ve keyfiyetleri açısından farklılaşır. Şîa'nın tefsirde dikkate aldığı sahâbe ve tâbiîne dayanan rivayetler oldukça azdır. Rivayetlerine yer verdikleri sahâbe ve tâbiîn müfessirlerinde de çok seçici davranmaktadırlar. Bu seçicilikte selef alimlerinin şîî hareket ve düşünceyle olumlu yöndeki ilişkileri belirleyicidir. Şîî müfessirlerin daha yoğun olarak İmamlardan gelen rivayetleri esas aldıkları bilinmektedir. Bu durumun arka planında ise şîî düşüncede İmamların masum olduğu ve diğer insanlara nazaran Kur'an'ın anlamını en doğru şekilde bildikleri kabulü yatmaktadır.⁵⁸ Her iki mezhebin tavrına, Hz. Peygamber'e tebliğ görevinin yüklendiği el-Mâide 5/67. âyetin tefsiri örnek verilebilir. Tabersî (ö. 548/1154) bu âyetin tefsirinde İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr'den rivayetle Allah'ın Hz. Peygamber'e Hz. Ali'yi kendisinden sonra imam tayin etmesini ve onun velâyetini haber vermesini emrettiği, ancak onun insanlardan çekinmesi üzerine bu âyetin vahyedildiği haberlerine yer verir. Yine İbn Abbas'tan nakille âyetin Hz. Ali hakkında indiğini, bunun üzerine Rasûlullah'ın onun elini tutup kaldırarak, "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır" dediğini aktarır.⁵⁹ Tabersî, meşhur olduğunu söylediği bu rivayetleri esas alıp âyeti bu minvalde tefsir ederken, Taberî tefsirinde bunlara yer verilmediği gibi iki farklı sebep-i nüzûlden bahsedilir.⁶⁰

Dikkat çekilen bu hususlara göre müfessirlerin tefsir için şart koştukları ilimler bütünüyle objektif veriler sağlamamaktadır. Diğer

⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 13: 130-140.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. Aslan Habibov, *İlk Dönem Şîî Tefsir Anlayışı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 164-166, 171-172, 177, 184, vd. Şîî tefsirlerdeki İmamların tefsir rivayetlerine dair istatistiksel veriler için ayrıca bk. Mohammad Kazem Shaker, "Methodology of Qur'an Interpretation In Exegetical Hadiths of Shi'ah", *The International Journal of Humanities* 16/1 (2009): 155, vd.

⁵⁹ Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *Mecm'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006), 3: 313-314.

⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4: 615-618. Tabersî'nin bahsettiği rivayetler bazı sünnet tefsirlerinde de görülür. Sözelimi Râzî bunlara yer verse de âyetin siyâk-sibâkına uygun olmadığı gerekçesiyle bunları reddeder. Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12: 53.

bir ifadeyle mezheplerin kendi kabullerinden bağımsız kalamamaktadır. Bu kabullerin oluşmasında bir taraftan dil, rivayet, naslar ve akıl etkili olurken diğer taraftan siyasal, sosyal ve kültürel nedenler de etkili olabilmektedir. Haliyle kabullerin oluşması kompleks süreçler içermektedir. Dolayısıyla müfessirlerin bilinmesini şart koştukları ilimlerin yine onların esas aldıkları mezhebî kabullerin tesiri altında kalabildiğini söyleyebiliriz. Buna göre bilinmesi şart koşulan örneğin kelâm ilmi, daha dakik bir açıklamayla Mutezile kelâmına veya Eşarî kelâmına dönüşmektedir. Yine esas alınacak rivayetlerle de sünnî rivayet kaynakları ya da şîî hadis kaynakları kastedilmiş olacaktır. Burada şu soruyu sorabiliriz: Esas alınacak ilimler de her zaman objektif veriler sunamıyorsa ya da mezhebî kabullerin etkisinde kalabiliyorsa bu ilimlere dayalı tefsir faaliyeti yine de yasaklanan rey tefsirinin kapsamından çıkar mı? Tefsirin birtakım ilimlere ve delillere dayalı olması gerektiği anlayışı, tefsirin, kişilerin kendi aklî ve mezhebî kabullerinden korunması düşüncesine dayanıyordu. Mezkûr ilimler bu endişeyi bütünüyle bertaraf etmeye muktedir değilse, tefsir için bu ilimleri bilmeyi şart koşmanın ne anlamı kalmaktadır?

Bu sorulara kısaca iki açıdan cevap verebiliriz. İlk olarak insan sosyal bir varlıktır, aklî düşünüş ve algılayışı, içinde bulunduğu zaman ve mekandaki siyasal, kültürel, dinsel vb. şartların etkisinde kalabilmektedir. Zira insan içinde bulunduğu ortamı şekillendirdiği gibi kendi dışındaki çeşitli faktörler de onun düşünüş biçimini şekillendirir. Bu durum insan düşüncesinin her zaman her konuda tek tipleşmesini imkânsız kılmakta, farklı kabullerin ve düşüncelerin meydana gelmesinde de tetikleyici rol oynamaktadır. İnsanın düşünüş ve algılayışının tarihsel unsurlarla şartlanmış olması tarih araştırması yapan ilimlerin bilimsel niteliğiyle ilgili mahiyetini de şekillendirmektedir. Öyle ki insanların tarihsel şartlanmışlıkları bu ilimlerde ortaya konulanlara mutlak ve kesin doğru olma niteliği atfedilmesine mani olmaktadır. O halde aynı meseleye dair yapılan farklı yorumların bir gerekçesinin de araştırmacıların/yorumcuların perspektiflerinin farklılaşması olduğu anlaşılır. Bu sebeple gerekli bilimsel zeminden hareketle ortaya çıkan farklı yorumlar doğal görülmelidir.

İkinci bir açıdan bakacak olursak, tefsir için bilinmesi şart koşulan ilimlerin bütünüyle sübjektif kabullere dayalı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu ilimlerin ortaya koyduğu veriler, birtakım kaynakları ya da ilgili verileri dikkate alarak yapılan araştırma-

lar ve sürdürülen zihni/düşünsel faaliyetler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Sözelimi âyetlerin gramatik tahlilleri yapılırken dikkate alınan dil ve edebiyat bilgisi ya da âyetlerde yer alan lafızların sözlük anlamları tespit edilirken cahiliyeden itibaren oluşan şiir, hitabet, emsal gibi dil malzemeleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte hem sözlük hem de gramer ve edebiyat bilgisinin Araplar arasında nesilden nesile bizzat işitilerek ve tecrübe edilerek aktarılmış olması da göz ardı edilmemelidir. Aynı şekilde kelâmî problemlerde diğer delillerin yanı sıra aklî ilkeler esas alınarak nazârî tartışmalar yapılmakta, geliştirilen kabuller ilmî bir zeminde karşıt görüşler kritik edilerek benimsenmektedir. Dolayısıyla tefsir sürecinde esas alınması gereken ilimlerin önemli ölçüde birtakım bilimsel malzemelere ve araştırmalara dayandığı, aklî çıkarımlarla düşünsel süreçlerden geçerek oluştuğu anlaşılmaktadır. O halde bu ilimlere dayalı yapılan rey tefsiri ile herhangi bir araştırma yapmaksızın dil, rivayet, nas, aklî vb. delilleri referans almadan salt indî ve temelsiz yapılan yorumları birbirinden ayırt etmek gerekmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, “Kim Kur’an’ı kendi reyyle tefsir ederse cehennemdeki yerine hazırlansın!” meâlindeki rivayete karşı ne tür tavırların sergilendiği ve onunla neyin kastedilmiş olabileceğine yönelik ulemanın yaklaşımlarını araştırıp bazı sorunları değerlendirdik.

Rivayete karşı; a) rivayeti bütünüyle reddedici, b) tefsiri salt rivayete indirgeyici ve c) rivayeti yorumlayıcı üç tavır tespit edilmiştir. Tefsiri salt rivayete indirgeyenlerin kimler olduğu çok açık değildir. Onların bazılarının vera’ sahibi olduğundan bahsedilmesi sūfîleri akla getirmektedir. Diğerlerinin de Râfizîler ve Haşvîler olduğu ifade edilmiştir. Ancak özellikle haşvî kavramının her zaman Ehl-i sünnet’in dışındaki alimler için kullanıldığı çok açık değildir. Kavramın Ehl-i hadis, bazı Hanbelî ve Selefî alimler için de kullanıldığı bilinmektedir. Durum böyle de olsa tüm Selefî-Hanbelî âlimlerin aynı kategoride olduğunu söylemek mümkün değildir. Burada mezkûr rivayet karşısında İbn Teymiyye gibi âlimlerin yorumlayıcı tarafta durdukları hatırlanmalıdır. Yine Râfizîlerin kapsamına tefsir için bazı ilimleri şart koşan İmamiyye Şîa’sının dahil olmadığını söyleyebiliriz. Bu hususta detaylı araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Rivayeti yorumlayanların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Hepsinin ittifakla dikkat çektiği üzere yasaklanan tefsir mutlak ola-

rak tefsir faaliyeti olmayıp gerekli delillere ve araştırmalara dayanmayan tefsirlerdir. Burada mezmûm ve mahmûd rey tefsiri ayrımı yapılmış ve yasaklanan rey tefsirinin birincisi olduğu kabul edilmiştir. Ulemayı, rivayeti yorumlamaya sevk eden en önemli gerekçeler bizce, birtakım âyet ve rivayetlerden ziyade selefin bizzat reyyle tefsir yapmış olmasıdır. Buna ilaveten âyetlerin zaman ve mekan değişimine bağlı olarak sürekli tefsir edilip yorumlanmasına duyulan ihtiyaçtan da bahsedebiliriz. Âyetlerden ve rivayetlerden getirilen deliller bu iki husus çerçevesinde anlaşılmalıdır. Ulema rivayeti genel itibarıyla böyle yorumlayınca, tefsirden sakındırmaya dair seleften gelen rivayetleri de buna uygun olarak anlamışlar ve demişlerdir ki: Onlar, hakkında bilgi sahibi oldukları âyetleri tefsir etmiş, bilgi sahibi olmadıklarını da tefsir etmemişlerdir.

Yasaklanan reyden sakınmak için bilinmesi şart koşulan ilimler bütünüyle objektif veriler sunmamaktadır. Zira bu ilimlerdeki araştırmalar ve ortaya çıkan veriler kimi zaman siyasal, sosyal, kültürel ve özellikle de mezhebî kabullerin etkisinde kalabilmektedir. Bu durum sosyal bilimlerin doğası gereği bir aşamaya kadar tabii karşılanmalıdır. Ancak hiçbir veriye/ilme dayanmadan ve bir araştırma sürecine girmeden yapılan indî yorumlarla o ilimlere dayalı tefsirlerin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir.

Müfessirler reyyle tefsiri mezmûm olmaktan koruyan sürecin, onun birtakım delillere/ilimlere dayalı olarak icra edilmesinden geçtiğini düşünmelerine rağmen, bahsedilen ilimlere dayalı yapılan şîî ve itizalî tefsirleri mezmûm sınıfında görmektedirler. Burada, daha ziyade sünnî kabullerin ve bu kabullere dayalı ilimlerin merkeze alındığı anlaşılmıştır. Eğer diğer ekoller de gerekli delillere dayanarak ve araştırma süreçlerinden geçerek tefsir faaliyetini yürütüyorsa, onların tefsirlerinin de mezmûm kategoride görülmemesi gerekecektir. Dolayısıyla mezmûm veya mahmûd rey tefsiri ayrımının sağlam bir zeminde durmadığı ortaya çıkmaktadır. Merkeze birtakım ilimlere/delillere ve araştırmaya dayalı olma şartını yerleştirirsek, bu şartı sağlayan her tefsir caiz rey tefsiri kategorisine dahil edilmelidir. Buna göre mahmûd rey tefsiri kavramının semantiği, sadece sünnî tefsirleri değil, bilgiye ve araştırmaya dayalı her tefsiri kapsamış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd. *Ruĥu'l-ma'ânî*. 30 cilt. Beyrut: Dâru ihyâit't-turâsî'l-Ârabî, ts.
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsülhak. *'Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünenü Ebû Dâvud*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 2. Baskı. 14 cilt. Medîne: el-Mektebetü's-selefiyye, 1969.
- Bahrânî, es-Seyyid Hâşim. *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'an*. Thk. Heyet. 8 cilt. Beyrut: Müessesetü'l-'Alemlî, 2006.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. 8 cilt. Riyâd: Dâru't-tayyibe, 1409.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmet b. El-Hüseyn. *el-Câmi' li şu'abu'l-îmân*. Thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmet b. El-Hüseyn. *el-Medĥal ilâ 'ilmi's-sünen*. Thk. Muhammed Avvâme. Kâhire: Dâru'l-yûsr li'n-neşr ve't-tevzî', 2017.
- Birkeland, Harris. "Old Muslim Opposition Against Interpretation of The Koran". *The Qur'an: Formative Interpretation*. Ed. Andrew Rippin. Aldershot: Ashgate, 1999.
- Büyük, Enes. "Tefsirde İstimdâd: Klasik Dönemde Tefsirin İlişkili Görüldüğü İlimler". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (Güz 2018): 367-409.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Thk. Muhammed es-Sâdik el-Kamhâvî. 5 cilt. Beyrut: Dâru ihyâit-türâsî'l-Arabî, 1992.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *el-Baĥru'l-muĥîṭ*. Thk. Adil Ahmet Abdülmevcüt-Ali Muhammed Muavviz. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1993.
- Endelûsî, Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye. *el-Muĥarrerü'l-vecîz*. Thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 2001.
- Erten, Mevlüt. *İslam tefsir Geleneğinde Öznellik*. Ankara: Araştırma yayınları, 2011.
- Fenârî, Şemseddin Muhammed b. Hamza. *Aynü'l-ayân*. Dersâdet: Rifat Bey Matbaası, 1325.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü 'ulümü'd-dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- Gürler, Kadir. "Kur'an'ın Re'y ile Tefsirini Yasaklayan Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004): 17-46.
- Gümüş, Sadreddin. *Kur'an Tefsîrinin Kaynakları*. Ankara: Kayıhan Yayınları, 1990.
- Habibov, Aslan. *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Huvvârî, Hüd b. Muhakkem. *Tefsiru Kitabillâhi'l-Azîz*. Thk. Belhâc b. Said Şerîfî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1990.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım er-Râgıp. *Câm'iu't-tefâsîr ma' tefsiri'l-fâtiha ve matâli 'il-bakara*. Thk. Ahmet Hasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-da've, 1984.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 12 cilt. Tunus: Dâru Sahnûn, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. 15 cilt. Giza: Müessesetü Kurtuba, ts.
- İbn Teymiyye, Takıyüddin. *Muĥaddime fî usûli't-tefsîr*. Thk. Adnan Zarzûr, 2. Baskı. b.y., 1972.
- İbnü'l- Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Kânûnu't-te'vîl*. Thk. Muhammed es-Selmânî. Cidde: Dâru'l-kible, 1986.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Şerĥu'l-Uşûli'l-Hamse*. Trc. İlyas Çelebi. 2 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Müteşâbihu'l-Kur'an*. Thk. Adnan Zarzûr. Kâhire: Dâru'd-Türâs, ts.

- Kâfiyeci, Muhyiddin b. Süleyman. *Kitâbü't-teysîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*. Thk. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınevi, 1974.
- Kârî, Ali b. Sultân Muhammed. *Mürkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-meşâbih*. 2. Baskı. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010.
- Karmış, Orhan. *Tefsîr İlmînde Te'vîlin Yeri*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 1975.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet Ebû Bekir. *el-Câmi' li ahkâmi'l-ğur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *et-Teysîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Yahyâ Muhammed Zemzemî. Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2006.
- Marifet, Muhammed Hadi. *et-Temhîd fî 'ulûmi'l-ğur'an*. 10 cilt. Kum: Müessesetü't-temhîd, 2007.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. Thk. Fatma Yusuf el-Haymî. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmî, ts.
- Mukaddîmetân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. Nşr. Arthur Jeffery. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1954.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf. *Feydu'l-kadîr şerhu'l-Câmi' u's-Şâğîr*. 2. Baskı. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1972.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer. *et-Teysîr fî't-tefsîr*. Thk. Ayşe Hümeysra Aslantürk. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmet b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân*. Thk. Hâlit b. Avn el-Anzî. 33 cilt. Cidde: Dâru't-tefsîr, 2015.
- San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîr*. Thk. Mahmud Muhammed Abduh. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999.
- Semerkindî, Alâüddin Muhammed b. Ahmed. *Şerhu't-te'vîlât*. Şehit Ali Paşa. 283: 1a-421a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-'ulûm*. Thk. Ali Muhammed Muavviz v.dğr. 3 cilt. Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993.
- Shaker, Mohammad Kazem. "Methodology of Qur'an Interpretation In Exegetical Hadiths of Shi'ah". *The International Journal of Humanities* 16/1 (2009): 143-166.
- Süyûtî, Celâleddin. *et-İtkân fî ulûmi'k-ğur'an*. Thk. Fevvâz Ahmet Zemerlî. Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, 2011.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfaqât*. Thk. Ebû Ubeyde Âl-i Selmân. 6 cilt. Huber: Dâru İbn Affân, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Thk. İslam Mansur Abdülhumeyd-Ahmed Âşûr İbrahim-Ahmed Ramzan Muhammed. 12 cilt. Kâhire: Dâru'l-hadis, 2010.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan. *Mecm' u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006.
- Tayyâr, Müsait b. Süleyman. "et-Tefsîr bî'r-re'y, mefhûmuh, hükmüh, envâuh I-II". *Mecelletü'l-beyân sy.* 126, 127 (1419): 18-27, 20-29.
- Tüfî, Süleyman b. Abdülkavî b. Abdülkerim es-Sarsarî. *el-İksîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdülkadir Hüseyin. Kâhire: Mektebetü'l-âdâb, ts.
- Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-ğur'an*. Thk. Ebu'l-Fazl ed-Dimyâtî. Kâhire: Dâru'l-hadis, 2006.

The Relationship Between Reasoning and Tafsir In the Context of The Narrative That Forbids Tafsir By Reasoning

Enes BÜYÜK*

Extended Abstract

In tafsir resources, there is a well-known narration attributed to the Prophet. In the narration, it was forbidden to comment on the Qur'an based on ra'y (reasoning) or to declare an opinion about the Qur'an without knowledge. Three different attitudes were exhibited towards the narration. Those in the first group rejected the correctness of the narration. In this rejection, they took into account the fact that the Salaf had commented on the Qur'an on his own ra'y. Those in the second group claimed that tafsir was based solely on the narratives coming from the Salaf. While some of them were described as ineligible and ignorant people in science, the others were stated to be the Rāfiqa and Hāswiya. According to them, nobody can comment only with the information obtained from the Salaf even if he is specialized in sciences. Those in the third group, who displayed an attitude against the narration, constituted the majority and accepted the interpretation as authentic. In the process of interpretation, they sometimes made a distinction between tafsir and tawil and sometimes did not make such a distinction. The common point of the approaches is that the tafsir based on ra'y that is forbidden in the narration refers to the interpretation that people make based solely on their own minds or according to the peccable acceptances of their sects without relying on any evidence. On the other hand, ra'y tafsir made based on certain evidence/sciences were not prohibited and deemed necessary. The apparent meanings of the verses, mutawatir narrations, muhkam verses and jimā were given as examples for the stipulated evidence. In the following process, it was accepted that sciences such as Arabic, narration, fiqh, uşul and kalām needed to be known more systematically than these evidences.

The reasons for the third group to interpret the narration in this direction are that the Salaf interpreted the Qur'an based on his own reasoning, and the need to obtain provisions from the verses in the face of new issues. The opposite evidence put forward by the opponents were also evaluated accordingly. Those, who interpreted the narration in this process, evaluated ra'y tafsir in two categories as mahmud and mazmûm. If a person made interpretation based on the mentioned sciences, they accepted it as the mahmûd ra'y tafsir, if not, they accepted it as mazmûm ra'y tafsir. The interpretations of the groups such as particularly Mu'tazila scholars, Shi'ite, Bâtiniyya, philosophers, Khawarij and Beyāni were given as examples for the mazmûm ra'y tafsir.

* Asst. Prof., Trabzon University Faculty of Theology, Department of Qur'anic Exegesis, enesby_55@outlook.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-9619-9450>

The scholars interpreting the narration state that tafsir is not completely prohibited, ra'y tafsir is licit based on certain sciences and mazmûm ra'y tafsir includes the Mu'tazila and Shi'ite interpretations. This situation poses some problems. Primarily, it is not very clear for everyone which sciences need to be considered during the interpretation. Some sciences are not necessary, while others are required. However, interpreters have not mostly written interpretations in terms of all mentioned sciences. This situation poses an unlimitedness problem in terms of the sciences to be known. The problem can be solved by taking into account the distinction between the original meaning and interpretation in tafsir. While the knowledge of language and narration can be seen as sine qua non for the detection of the original meaning, all other sciences that allow interpretation may not always be required.

Another problem is about which tafsir is the forbidden ra'y tafsir, in other words, which is a mazmûm and which is a mahmûd tafsir. The forbidden tafsir based on ra'y was accepted as the explanations made without relying on any evidence or based on peccable assumptions. Mu'tazila and Shi'ite tafsir were given as examples for these. If other extremist sects are excluded, it is difficult to say that Mu'tazila and Imamate Shi'a make interpretations without any evidence/knowledge or that their basic acceptances are formed without experiencing any research and thought process. Because they also stipulated the sciences adverted by Sunni scholars in order to make interpretation. On the other hand, the interpretation of the verses according to some sectarian acceptances is also valid for the Sunni interpreters. For example, while Mu'tazila exempts the thought "the behaviors of humans were created by Allah" from the scope of the el-En'âm 6/102nd verse since it is not appropriate for the principle of justice, Ash'arî excludes the being of Qur'an since kalam is an attribute of Allah. Both approaches have rational/theological evidence especially linguistic data. This difference is seen especially between the Shi'a and Ahl-i Sunnah in terms of narrative sciences. Therefore, since they are based on stipulated sciences, their interpretations should not be seen in the category of the prohibited tafsir based on ra'y. It should also be accepted as natural that the data of the sciences based on these sects differ from time to time. Because the human mind is affected by the historical, social, cultural and political conditions it is in, it cannot always have a uniform opinion. Therefore, language knowledge and reliable narrations, which are regarded as the minimum requirements of tafsir, should be placed in the center and intellectual differences in other fields should be accepted as legitimate

Keywords: Education, Religious Education, Hadith, Forty Hadith, Nawawi.

